

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Г.С. СКОВОРОДИ**

ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ І ПРАВА

МАТЕРІАЛИ

НАУКОВОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**«НАУКОВО-ОСВІТЯНСЬКА ЕЛІТА
ТА ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО
ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ»**

присвяченої 95-й річниці з дня народження
доктора історичних наук, професора
В. Я. Білоцерківського

(29 березня 2023 р.)

Харків – 2023

Олешко Н. П.	Тимченко Ігор Іванович – видатна постать ХАДІ-ХНАДУ: життєвий та науково-педагогічний шлях... 174
Олійник О. М., Солошенко О. М.	Іван Климентович Рибалка – науковець та вчитель..... 183
Прочкарук Д. О.	Радянська українізація в автобіографії Д.І. Багалія... 192
Резенькова М. С.	Твори представників наукової та освітянської інтелігенції УСРР під пильним наглядом цензури у 1929-1936 роках..... 199
Рибальченко Н. П.	Роль заочної педагогічної освіти у підготовці вчительських кадрів..... 207
Розбіцький О. Ю.	Участь предводителів дворянства у роботі установ просвіти на Слобожанщині..... 214
Сопельняк А. С.	Наукова і педагогічна діяльність першої жінки-офіцера Олени Степанів..... 223
Сотнікова Н. В.	Сільський літопис очима фотохудожника Олександра Тимофійовича Губського..... 232
Стеценко Є. О.	Західноєвропейські університети ХХ століття як центри підготовки наукової еліти..... 238
Таршина С. А.	Роль вчителя у формуванні лідерських якостей школярів засобами позаурочної роботи..... 246
Чернікова І. В.	Внесок В. Я. Білоцерківського у національно-патріотичне виховання молоді Харківщини..... 256
Чиж В. А.	Роль освітянської еліти у формуванні культури історичної пам'яті в школах Харківщини (1991-2022 роки)..... 264
Яворський А. Р.	Внесок освітян у профілактику злочинності 1920-х – початку 1930-х років..... 272
Ярещенко А. О.	Роль харківської науково-педагогічної інтелігенції у відродженні історичної пам'яті та національної свідомості у період «перебудови» (за матеріалами преси)..... 280
Berdzenishvili N.	Innovative teaching methods for geography..... 291

DOI:10.5281/zenodo.7831620

Прочкарук Дмитро Олександрович

*здобувач 2-го року навчання,
третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
спеціальності 032 Історія та археологія
кафедри історії України*

*Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Науковий керівник:

*доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

Богдашина Олена Миколаївна

РАДЯНСЬКА УКРАЇНІЗАЦІЯ В АВТОБІОГРАФІЇ Д. І. БАГАЛІЯ 1927 Р.

В статті проаналізована частина «Автобіографії» Д. І. Багалія, присвячена радянській українізації. Виокремлені рефлексії автора щодо активної участі історика у науковому, освітньому та культурному житті УСРР у 1920-х – на початку 1930-х рр.

Ключові слова: *українізація; Д.І. Багалій; «Автобіографія».*

Постановка проблеми. В 1920-х – на початку 1930-х роках в Українській СРР більшовики проводили коренізацію (українізацію), яку була досить успішною саме в освіті, науці, культурі. Д. І. Багалій в «Автобіографії» описав свою участь у цих подіях та сформулював своє ставлення до них.

Аналіз досліджень. Вивчення життя та діяльності Д. І. Багалія, були

розпочаті за життя вченого, але саме ґрунтовні дослідження з'явилися в останній час [2]. Безпосередньо аналізу «Автобіографії» Д. І. Багалія присвячена велика вступна стаття В. В. Кравченка до першого тому академічного видання творів науковця [3].

Мета статті. Дослідити рефлексії Д. І. Багалія щодо радянської коренізації (українізації) шляхом аналізу його «Автобіографії».

Виклад основного матеріалу. Дмитро Іванович Багалій – видатний український учений, один із фундаторів Української Академії наук, професор і ректор Харківського університету, укладач першого повного зібрання творів Г. С. Сковороди. Він написав понад 450 праць, переважно з історії Слобідської, Лівобережної та Південної України XV-XVIII століть, які побудовані на багатому джерельному матеріалі. Вчений ввів до наукового обігу велику кількість нових джерел. Сам Д. І. Багалій у спогадах *«Автобіографія: п'ятдесят літ на сторожі української науки і культури»* так окреслював поле своїх наукових інтересів: «Я прагнув, щоб наукова моя праця, переважно, над темами з краєвої історії України, не зробила з мене вузько місцевого історика, бо я обробляв і ці теми згідно з вимогами загальної історичної методології в масштабі цілої української історії, а так само чималою мірою й російської» [1, с. 4].

Написання праць та підручників з загальноросійської історії вчений пояснював умовами роботи у Харківському університеті у дореволюційний час: «Я повинен був викладати як професор на кафедрі російської історії, і синтетичні огляди російської історії і не давали мені ревную мірою працювати над самісінькою історією України. Але цього вимагали мої обов'язки професора російської історії» [1, с. 4].

В «Автобіографії» Д. І. Багалій, згадував: «Моя українізація не була примусовою, мала стихійний характер і закінчилася за студентських років до 1880 року. Відтоді з мене назавжди вже зробився цілком свідомий українець» [1, с. 14]. Окрім цього в спогадах Д.І. Багалія можна відшукати таку цитату: «За інших провідників української стихії були для мене бурсаки, що жили на

квартирі й харчувалися в моєї тітки. Їм я чимало мірою завдячую свою українізацію – вони були її натуральні провідники» [1. с. 12]. Що дає нам можливість зробити нам висновки про оточення вченого, яке було навколо нього в період дитинства та заклало основи для формування його проукраїнського світогляду.

Також можна виділити таку ремарку історика про дитячі роки: «Московська стихія, культура й мова були поширені в Києві і впливали на нас, українську молодь, у літературі й особливо в школі, де всього вчено по-московськи і не було української мови, навіть як окремого предмету. Так зростав я й мої товариші під впливом двох стихій рідної української й шкільної московської, двох мов української і московської. Так почалося за дитинства, так продовжувалося і далі за часів шкільних. Але українську мову, письменство, наукову й популярну українську літературу дорогоцінні пам'ятки народньої словесности ми знаходили поза мурами школи, і я остільки засвоїв тоді чисту українську мову народню, літературну й наукову, що міг широко прикласти її в своїй громадській праці..» [1. с. 13-14].

За оцінкою вченого у Російській імперії українська мова та культура значно потерпала від асиміляції. У спогадах він пов'язував свої невдачі у навчанні в гімназії з тим, що він не міг розмовляти російською мовою. Ці негаразди, за його оцінкою, «стали найкращим початком мого творчого шляху» [1, с. 57].

Політика коренізації (українізації) успішно проводилася радянською владою в Українській СРР у 1920-х – на початку 1930-х рр. і співпала з останніми роками життя вченого. У перші роки проведення радянської українізації було досягнуто значних успіхів. Так, було відкрито багато українських шкіл, технікумів, академічних інститутів та культурних закладів; друкувалися українські газети та журнали; працювали видавництва та книгарні.

У спогадах Д.І. Багалія «Автобіографія : п'ятдесят літ на сторожі української науки і культури» містяться важливі рефлексії щодо політику українізації в Українській СРР у 1920-х – на початку 1930-х рр.

Вчений зазначив, що політика коренізації (українізації) привернула увагу багатьох українців до української культури та мови. Однак, він також підкреслював, що українці повинні бути розумними і збалансованими у своїх вимогах до державної політики. Він стверджував, що українці мають бути вдячні радянській владі за можливість вільного розвитку своєї культури та мови, але не повинні вимагати від влади того, що вона не може забезпечити [1, с. 139]. Ймовірно це твердження є віддзеркаленням розмов щодо напрямів та результативності політики українізації в оточенні академіка.

Д. І. Багалій підкреслював, що його активна різнопланова робота у 1920-х рр. є продовженням культурно-просвітницької діяльності ще до революційних подій 1917 р.: «Моя громадська діяльність за останнього десятиріччя відбувалася по наукових, освітніх та професійних установах радянської України і була присвячена утворенню та поширенню української культури. Та інтенсивність була не менша, ніж за передреволюційної доби, оскільки цьому більш сприяли умови державного та суспільного життя України» [1, с. 136]. Учений у спогадах згадав і свою активну участь в створенні у Харкові товариства «Просвіта» [1, с. 130].

У «Автобіографії» Д.І. Багалій також докладно охарактеризував свою творчість. Він пише про свої перші вірші та оповідання, публікації в газетах та журналах, а також про свої книжки. Він зазначає, що його твори були дуже популярні серед читачів, особливо його оповідання про козаків та про життя на селі [1, с. 88].

Загалом, «Автобіографія» Д.І. Багалія є важливим джерелом для вивчення життя та творчості цього видатного українського історика. Вона дає нам унікальну можливість поглянути на життя в Україні в період радянської влади з позиції особи, яка була у центрі цих подій.

Особливе значення для Д. І. Багалія мало створення та його керівництво Харківською науково-дослідною кафедрою історії України (пізніша назва НДК історії української культури). Про неї він згадував так: «Моя організаційна і керівнича праця в катедрі давала мені велику втіху і тягар її був для мене

легкий і задовольнящий. Організовано цю кафедру з самого початку в широких рамках не самої історії України, а так мовити, українознавства взагалі...» [1, с. 140]. Не є перебільшенням слова Д. І. Багалія про кафедру як про свою «найулюбленішу, дорогу дитину» [1, с. 140].

Також вчений наголошує на своїй активній участі у створенні на початку 1926 р. Науково-дослідного інституту Тараса Шевченка: «Мене призначено на його директора. Вироблено, затверджено статут Інституту, вироблено і затверджено штати та кошторис, затверджено наукових співробітників. Розпочато вже й органічну роботу в Інституті. Навколо нього скупчилися всі шевченкознавці Харкова та Києва. Завдання його дуже широкі: не тільки виучувати Шевченка та його добу, а й усеньке українське письменство ХІХ в. Для цього при ньому утворюють будинок ім. Шевченка з бібліотекою та рукописами Шевченка й інших письменників, кабінети для спеціальних студій над українським письменством перед-Шевченківської доби, Шевченківської доби, по-Шевченківської й пореволюційної доби. Інститут має видавати як наукові розвідки про Шевченка й інших письменників, так і їхні твори відповідно освітлюючи їх для робітничо-селянських мас. Цьому вже покладено початок: складено першу книжку наукового органу Інституту, готуються окремі зошити і вийшла в світ за моєю загальною редакцією серія його творів з перевіреним канонічним текстом, передмовами та коментарями шевченкознавців» [1, с. 141].

Д. І. Багалій відзначав свою роботу в редакційному комітеті для підготовки повної збірки праць О. О. Потебні: «Мене поставлено в йому за голову, а проф. Ветухіва за секретаря...Комітет проробив дуже велику роботу, підготував до видання за редагування спеціалістів повну збірку праць О. О. Потебні, де було можна за його рукописами з відповідними коментарями» [1, с. 142].. В той же час вчений з жалем зазначав, що із запланованих 20 томів Держвидав України надрукував лише 1-й том [1, с. 142].

Д. І. Багалій зробив великий внесок у дослідження життя та творчої спадщини українського філософа Г. С. Сковороди. Про що він також згадав у

свої «Автобіографії»: «Велику втіху зазнав я, як автор наукових праць про українського мандрівного філософа Г. С. Сковороду і як український громадянин, коли відкрито три пам'ятника Сковороді, у чому було багато й моєї ініціативи» [1, с. 142].

У «Автобіографії» Д. І. Багалій висвітлює своє ставлення до важливих ідей і питань свого часу, зокрема до збереження української мови та культури. Поряд з цим, праця Д. І. Багалія дає можливість краще зрозуміти його творчість та дослідити внесок вченого у дослідження української літератури та культури загалом.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що автобіографія Д. І. Багалія є важливим джерелом, що допомагає розуміти мотивацію та напрями різносторонньої діяльності академіка в період радянської українізації у 1920-х – на початку 1930-х рр. Вчений зі своєї безпосереднього досвіду описує досягнення і труднощі радянської українізації та відверто висказує свої погляди на політичні, наукові, освітні й культурні питання свого часу. Д. І. Багалій підтримував політику українізації як урядів часів громадянської війни, так і пізніше політику коренізації (українізації) більшовицького уряду, оскільки ці заходи сприяли зростанню національної свідомості українського народу, підвищенню ролі української мови та культури в суспільному житті.

Джерела і література:

1. Багалій Д. І. *Автобіографія* : п'ятдесят літ на сторожі укр. науки і культури. Київ: Тип. ВУАН, 1927. 163 с.
2. Богдашина О. М. Д. І. Багалій у сучасній українській історіографії. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Харків, 2017. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки. Вип. 25. С. 98–107.
3. Кравченко В. В. Д. І. Багалій в світлі й тіні своєї «Автобіографії». *Вибрані праці*: у 6 т. Д. І. Багалій. Харків, 1999. Т. 1. С. 9–56.

Prochkaruk Dmytro Oleksandrovych

Soviet Ukrainization in the autobiography of D.I. Baghalia

The article analyzes the part of "Autobiography" of D.I. Bagaliya, devoted to Soviet Ukrainization. Selected reflections of the author on the active participation of the historian in the scientific, educational and cultural life of the USSR in the 1920s - early 1930s.

Keywords: Ukrainianization; D.I. Bagalius; Autobiography.